PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

PAMUKKALE UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ISSN 1308 - 2922 Sayı/*Number* 7 Ağustos/*August* 2010

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT

Baş Editör
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR

İngilizce Düzeltme
Yrd. Doç. Dr. Recep Şahin ARSLAN

Hakemli bilimsel bir dergi olan PAUSBED yılda üç kez yayımlanmaktadır.
Dergide yayımlanan çalışmalardan, kaynak gösterilmek şartıyla alıntı yapılabilir.
Çalışmaların tüm sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Grafik ve Dizgi
Gülderen ÇAVUŞ ALTINTAŞ

Baskı
GENÇASLAN
Dijital Baskı Merkezi
+90 258 261 68 60

Yazışma Adresi
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rektörlük Binası Kat: 2
Kınıklı Yerleşkesi 20070 Kınıklı – DENİZLİ / TÜRKİYE
Tel. + 90 (258) 296 22 10 Fax. +90 (258) 296 23 47
e-posta: **pausbed@pau.edu.tr**

Danışma ve Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan BAŞTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Milay KÖKTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Rıza ERDEM	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin SEZER	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aydın SARI	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nurten SARICA	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kerim DEMİRCİ	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kamil ORHAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Recep Şahin ARSLAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Türkay Nuri TOK	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Saim CİRTİL	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Türkan ERDOĞAN	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Safi AVCI	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Burak HAŞILOĞLU	Pamukkale Üniversitesi

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA	Yüzüncüyıl Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet MEDER	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Altan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Himmet HÜLÜR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. İ. Hakan MERT	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Köksal ALVER	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman İNAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus BALCI	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abuzer KIZIL	Muğla Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. A.Oğuz ALP	Anadolu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Haldun SOYDAL	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsa KIZGUT	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Lale DOĞER	Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEKOCAK	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nesime CEYHAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yücel CAN	Niğde Üniversitesi

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakem kuruluna teşekkürlerimizi sunarız.

Sekreterya

Recep DURMUŞ

Azize ŞIRALI

İÇİNDEKİLER/*CONTENTS*

Aytekin BÜYÜKÖZER..... **1**
Lagina Hekate Tapınağı'nın Altyapı ve Stylobat Düzenlemesinde Uygulanan Oranlar
The Rates Which are Applied in the Infrastructure and Stylobate Settings of Lagina Hecate Temple

Bülent Cercis TANRITANIR **15**
The Woman Warrıor'da Yemek Kültürü ve Kadın
Women and Food Culture in the Women Warrior

Hande ŞAHİN..... **21**
Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi
The Development Process of the Working Class and the Heritage of the Labor Movement from Past to Present in Turkey

Makbule EKİCİ..... **31**
Lagina Kutsal Alanında Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi
Evaluation of Coins Found at Lagina Hecate Sacred Area

Mustafa BÜYÜKKOLANCI – Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN..... **39**
Selçuk-Efes Müzesi'nde Sergilenen St. Jean Kilisesi'ne Ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları
Parapet Slabs and Templon Architraves from St. Jean Church, on Display in Selçuk-Efes Museum

Olcay ÖZKAYA DUMAN..... **51**
Tarih Bilimi ve Bilgisi Açısından Aydınlanmadan Günümüze Sorularla Tarih Felsefeleri ve Kavrayışları
Questions on Philosophy of History and ıts Concepts From the Enlightenment Period to Date in Terms of History Science and Knowledge

Serkan GÜZEL..... **71**
Meydan Gerçekliği ve Kentsel Cisimleşme
The Reality of Space and Urban Embodiment

Serkan GÜZEL – Mehmet MEDER..... **93**
Toplumsallaşma ve Bireyselleşme Çelişkisinde Öğrenci Evleri
Student's Residences in Contradiction Between Socialization and Individualization

Ünal ŞENTÜRK..... **113**
Değişen Ekonomik ve Sosyal Koşulların Bir Ürünü Olarak Karakter Aşınması
Character Corrosion as the Consequence of the Changing Economic and Social Conditions

Yasemin ER..... **125**
İsauria'da Yelbeyi Kaya Mezarı ve Süvari Kabartması
The Yelbeyi Rock-Cut Tomb in Isauria and Horseman Relief

Zübeyde ŞENDERİN..... **135**
Yusuf Atılgan'ın Canistan Adlı Romanında Bir Anti - Kahraman: Selim
An-Anti Hero in Yusuf Atilgan's Novel Called Canistan: Selim

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Sayı 7, 2010, Sayfa 21-30

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ GELİŞİM SÜRECİ VE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İŞÇİ HAREKETİ

Hande ÇELİK ŞAHİN*

Özet

Türkiye'de işçi sınıfı hareketinin günümüzdeki dinamiklerini, tarihsel bir bakışla tartışmayı amaçlayan çalışma, bu yöntemle sınıf hareketinin Osmanlı'dan günümüze geçirmiş olduğu dönemleri ele almıştır. Bu dönemler içinde sınıf hareketinin gelişmesine etkileyebileceği düşünülen siyasal, ekonomik ve toplumsal olaylar ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda sınıf hareketi olarak, işçi hareketinin toplumsal diğer olaylarla doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İşçi Sınıfı, Türkiye, İşçi Sınıfı Hareketi*

THE DEVELOPMENT PROCESS OF THE WORKING CLASS AND THE HERITAGE OF THE LABOR MOVEMENT FROM PAST TO PRESENT IN TURKEY

Abstract

The study aims to discuss the current dynamics of working class in Turkey with a historical perspective and examines the periods of the class movement from the Ottoman Empire to modern perspective. The political, economic and social events which are thought to affect the development of the class movement in these periods are discussed in the paper. The study shows that the labor movement, as a class movement, has been found to be directly related to the social with other events.

Key Words: *Working Class, Turkey, Working Class Movement*

1. GİRİŞ

Türkiye'de işçi sınıfı hareketi, 1980 sonrası dönemde önemli bir gerileme sürecine girmiştir. Bu gerileme sürecinde 1980 sonrası uygulanan neo liberal politikalar kadar işçi sınıfının daha önceki dönemlerden almış olduğu mirasın etkisi büyüktür. Toplumsal olguların birikimsel toplumsal süreçlerin bir sonucu olduğu varsayımından yola çıkarak günümüz işçi sınıfı hareketinin yapısının ancak ve ancak kendi öznel tarihi içinde anlaşılabileceği düşünülmektedir.

Bir sınıf hareketi olarak işçi sınıfının direniş biçimleri, üretim ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Her dönemin üretim ilişkileri ise siyasal yapısı ve toplumsal ilişkileri üzerinde belirleyicidir. Bu yüzden tüm bu ilişkilerin sosyo-ekonomik konjonktür içerisinde dönemin mevcut siyasal koşulları ile ilişkilendirilerek açıklanması önemlidir.Hazırlanmış olan bu çalışma bu temel varsayımlar üzerine kurgulanmıştır. Öncelikli olarak tarihsel bir dönemlendirilme yapılmıştır. Böylece her dönemin özgül koşulları içerisinde işçi hareketinin dinamiklerinin değerlendirilme olanağı bulunmuştur. Dönemin ekonomik ve siyasal yapısı ile ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu kurgulama ile sınıf hareketi de dâhil olmak üzere tüm toplumsal hareketlerin diğer sosyal olgularla ne kadar ilişki içerisinde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İşçi hareketinin günümüzdeki yapısı üzerinde Cumhuriyet sonrasındaki miras kadar Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine aktarılan mirasın da önemli olduğu düşünülmektedir. Bu dönemki işçi hareketlerinin, aktarılan mirasın çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu yüzden ilk bölümde bu mirasa yer verilmiştir. Daha sonraki kısımlarda ise Cumhuriyet tarihi kendi içerisinde dönemlere ayrılmıştır. Dönemlendirme yapılırken önemli siyasal ve ekonomik dönüşümler temel alınmıştır. Örneğin cumhuriyetin ilanından sonra tek parti döneminin hâkim olduğu ve savaş sonrası döneme denk gelen hızlı kalkınma

* Arş. Gör., Hande ÇELİK ŞAHİN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: handecelik82@yahoo.com

sürecinde işçi hareketlerinin nasıl şekillendiği, işçilerin direnme stratejilerinin neler olabileceği ikinci dönemlendirmenin yapılmasında belirleyici olmuştur. Savaş sonrası dönemde kıt kaynaklar kullanarak yaratılmaya çalışılan sanayileşme sürecinde işçilerin konumlarının ne olduğu sorgulanmıştır. Üçüncü dönemin belirlenmesinde çok partili hayata geçişin, işçi hareketleri özelinde demokratik bir ortamın sağlanmasında işlevsel olup olmadığı sorgulanmıştır. Son olarak ise neo liberal döneme geçişi ifade eden 80'li yıllara yer verilmiştir. Türkiye'de neo liberal politikaların 24 Ocak Kararları ile etkin olarak uygulanmaya başlandığı bu dönemde işçi hareketi kan kaybetmiş, hem sendikal hem de ücretler bakımından önemli gerilemeler yaşamıştır. Türkiye'deki neo liberalizm adı altında yaşanılanlar, dünyada değişen konjonktürün bir iz düşümü niteliğindedir aslında. Tüm dünyada bu yeni dönem, devletin etkinliğinin azalmasını ifade etmektedir. Devletin sosyal haklar ve diğer alanlarda etkinliğinin azalması ise tüm sınıfları, bu politikalar karşısında çok da korumasız bir hale getirmiştir. Değişen piyasalar ve artan rekabet koşulları karşısında tutunmaya çalışan sermaye içinse emeğin direnmesi daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir riski ifade etmektedir.

Çalışmanın sınırlılığı içerisinde görülmüştür ki tüm bu dönemler boyunca yaşanılan sosyo ekonomik dönüşümler ve bu dönüşümlere paralel olarak gelişen işçi hareketleri, günümüz işçi sınıfının direniş dinamikleri üzerinde belirleyici olmuştur.

2. OSMANLI DÖNEMİ İŞÇİ HAREKETLERİ VE BIRAKTIKLARI MİRAS

Sanayi Devrimi öncesinde Osmanlı devleti ve Batı'nın çalışma hayatları karşılaştırıldığında belirgin bir farklılığa rastlanılmamaktadır. Osmanlı'da çalışma hayatının genel görünümü, ağırlıklı olarak tarımda çalışan işçiler ile 1-5 arasında kişinin çalıştığı zanaat işletmelerinden oluşuyordu. Batıda "corporation" (küçük işletme) biçiminde yapılanan bu örgütler, Osmanlı'da loncalar şeklinde görülmekteydi. Sanayi Devrimi ise Osmanlı ve Batı'nın çalışma hayatlarında belirgin bir fark yaratmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte Batıda çalışma hayatı fabrikalara taşınmıştır. Sanayi Devrimi ve sonrasını Batı gibi yaşayamamış olan Osmanlı içinse tarım gene önceliklidir. Ev işletmeleri, küçük atölyelerde yapılan üretim ise ülke ekonomine büyük katkılar sağlamaktan daha ziyade zorunlu ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir (Karakışla, 1998: 27-28). Bu durum bir süre sonra kendi içinde bir kısır döngüye dönüşmüştür. Batı'da gelişen sanayiye paralel olarak üretilen mallar, Osmanlı gibi ülkelerin iç pazarlarına sürülmüştür. İhraç edilen malların ucuzluğu karşısında Osmanlı'daki küçük atölyeler rekabete dayanamamış, gelişebilmeleri için gerekli olan artı değeri yaratamamışlardır. Yerli sanayinin gelişememesi ise Osmanlı ekonomisini giderek dışa bağımlı kılmıştır.

Osmanlı'da modern anlamda ilk işçilere, 19.yy'da ordunun ve sarayın artan ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan fabrikalarda rastlanılmaktadır. Bu fabrikalar, devlet eliyle yaratıldığından dolayı Osmanlı'da modern anlamdaki işçilerin de Batıdan farklı olarak devlet eliyle yaratıldığı söylenebilir. Bu da işçiler arasında "devlet baba" anlayışının benimsenmesine neden olmuştur. Hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet'in kurulmasından sonra işçi hareketinin zayıflığında bu tebaa kültürünün etkisi olduğu söylenebilir. Osmanlı'da 19.yy işçi hareketinin cılız kalmasının bir diğer sebebi, işçilerin farklı milletlerden olmalarıdır. Bu durum işçiler arasında sınıfsal bir bütünlüğün sağlanamamasına sebep olmuş olabilir.

İşçilerin örgütlenmesi anlamında ilk resmi hareket 1894'de devlet fabrikalarında ilk işçi örgütü olan "Osmanlı Amele Cemiyeti'nin" kurulmasıdır (Akkaya, 2004: 139-140). Ancak 1866 yılında fakir işçilere iş ve gerekli iş araçlarını bulmak konusunda yardım eden derneklerin izlerine rastlanır (Güzel, 1993: 56).

Osmanlı Amele Cemiyeti'nin hemen kapatılmasından dolayı 1908 yılına kadar grevler herhangi bir örgüt altında yapılamamıştır. II. Meşruiyetin ilanı ile sönük kalan hareket alevlenmiş ve grevler artmıştır. Ancak bu grevlerin hiçbiri aynı dönemde batıda olan grevler gibi isyana dönüşebilecek nitelikte değil daha ziyade çalışma hayatı ile ilgili şikâyetlerin belirtildiği cılız tepkiler olarak kalmışlardır. 1909 yılında sendikal örgütlenmeye getirilen yasak, Osmanlı'da işçi hareketinin sendikal bir örgütlenmeden ziyade cemiyet veya esnaf dernekleri altında birleşerek sürdürülmesine sebep olmuştur (Akkaya, 2004: 139-140). Hayır dernekleri, yardımlaşma sandıkları ağırlıklı olarak tersaneler, fabrikalar, demir ve deniz yolları, dokuma imalathanelerinde işçilere yardım etmek amacıyla kurulan örgütlerdir (Güzel, 1993: 59). Osmanlı'da işçilere dair örgütlenme ve

her türlü grevin özellikle 1870 sonlarında ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu durumla Osmanlı'nın aynı dönem itibariyle ekonomik olarak çıkmaza girmesi arasında bir ilişki olduğu varsayılabilir.

Devletin kendi fabrikalarında kendi eliyle işçi sınıfı yaratması, fabrikalardaki gerçekleşebilecek olan grevlerin devlete yönelik bir isyan olarak algılanmasına yol açabileceğinden işçiler arasında sınıf bilincinin gelişmesi ve radikal hareketlerin oluşmasını sınırlandırmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan devletçi politikaların, kendi eliyle bir sermaye ve işçi sınıfı yaratma girişimi, bu mirası hem benzerlik gösterir; hem de bu mirası pekiştirir niteliktedir. Ayrıca Osmanlı'da işçiler arasındaki örgütlenmelerin ağırlıklı olarak esnaf örgütlenmeleri üzerinden ilerlemesi, işçilerin kendilerine ait bir sınıf bilinci geliştirememesinin bir diğer sebebi olarak görülebilir.

Osmanlı'da işçilerin sadece devletin güdümünde olduğunu söylemek yanlış olabilir. Çünkü o yıllarda Osmanlı ekonomisindeki yabancı sermaye oldukça etkindir. Dolayısıyla da yabancı sermayeli şirketlerde gerçekleştirilen grevlerden, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Osmanlı'ya yatırım yapmış ülkeler doğrudan etkilenmiştir. Aydemir (1934: 5-10)'ya göre bu batı sermayeli fabrikalardaki grevlerin önemli bir özelliği, dönem olarak Kurtuluş Savaşı ile çakışması sebebiyleişçiler tarafından batı emperyalizmine karşı bir mücadele olarak görülmesidir.

Yabancı sermayeye dayalı bu işletmeler, bu grevler karşısında tepkilerini büyükelçilikleri aracılığıyla vermişlerdir. Büyükelçileri aracılığıyla gösterdikleri tepkiler özellikle 1908 grevlerinden sonra sertleşmiş, grevlerin istenmeyen durumlar oldukları özellikle belirtilmiştir (Güzel, 1993: 62). Öyle ki bu grevler karşısında yabancı sermayenin temsilcilikleri konumunda büyükelçilikler birleşerek, grevlere karşı ortak hareket etmişlerdir. Grevlerin sonlandırılması noktasında hükümete baskı yapmış, grevin sonlanması için Fransız bir vatandaşa grevlerin nasıl sonlanacağını ortaya koyan resmi bir belge hazırlatmışlardır (Güzel, 1996: 52). Uluslararası sermayenin daha öncelerde ülkelerdeki temsilcilikleri aracılığıyla yapmış olduğu müdahalelerin yerini,Cumhuriyet'in ilanından sonra, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla yapılan müdahaleler almıştır.

Osmanlı dönemindeki işçi hareketlerinin genel özelliklerine bakıldığında kısa süreli, parçalı yapıda olduğu söylenebilir. Genel itibariyle ücret artışları talebiyle gerçekleştirilen grevlerin diğer sebepleri arasında işgününün 8 saatte sınırlandırılması, sendika kurma talebi, ikramiye talebi, gece vardiyaları için yüzde yüzden fazla ücret ödenmesi sayılabilir. 1908 yılı itibariyle 250 bin civarında olan işçilerin 42 728'i bu grevlerden en az birine katılmıştır. (Güzel,1996: 53). Bu noktada Osmanlı'da niceliksel olarak bir işçi sınıfının varlığından söz edilebileceğini vurgulamak gerekmektedir. Böyle bir sınıf vardır, yukarıda sayılan etkenlerin ağır basmasına rağmen parçalı ve sınırlı bir hareketten söz edilebilir. Belirtilen etkenlerin yanı sıra Osmanlı'da işçileşmenin sınırlı gelişememesinin önemli nedenlerinde biri de Osmanlı ekonomisinin tarımsal nitelikli olması ve sanayiinin azgelişmiş olmasıdır. Sanayi ve kentlerin bu yapısı, işçi sınıfının örgütlenmesinde bir sınırlılığa neden olmuştur. Tarımda çalışmayı bırakıp sanayide işçi olarak çalışmaya başlayanların kırsal bölgeleriyle sürdürdükleri bağ, proleterleşme olgusunu zorlaştırmaktadır. Ayrıca ilk nesil işçi sınıfı arasında özellikle Türk kökenli işçilerde okuma yazma oranının düşüklüğü, işçi hareketini zora sokmuştur. Grev ve eylemlere çağrı ise aynı mahallede oturanları sözlü iletişimleri üzerinden örgütlenebilmiştir (Güzel, 1996: 105-106). Eğitim seviyesi arttıkça işçilerin bilinç düzeylerinin yükselmesi beklenebilir.

Osmanlı'dan sınıf oluşumunu sınırlandıran bir diğer etken de Osmanlı'daki lonca sisteminin kendine özgülüğüdür. Avrupa'da lonca düzeni çözülmeye başladığı süreçte loncadan ayrılan kalfalar,gizli örgütlenmeler kurmuşlardır. Buralarda deneyim kazanan işçiler, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ilk kuşak vasıflı işçiler olarak kendi sendikalarını rahatlıkla kurabilmişlerdir. Dünya Savaşını takip eden 19013-1919 yılları arasında ise savaşın yarattığı yıkım ve ekonomik çıkmazlar, öncelikle olarak işçiler ve onların gündelik hayatlarını ve dolayısıyla da sendikal mücadelelerini oldukça olumsuz etkilemiştir (Koç, 1994: 85). Sonuç olarak cılız bir sınıf örgütlenmesine sahip olan Osmanlı'daki sürecin savaş ve yıkımla sonuçlanması, tüm yapıları olduğu gibi işçi sınıfını da derinden etkilemiş, hem ekonomik hem de siyasal olarak yaşanılan siyasal süreç, zayıf olan hareketin daha da

güçsüzleşerek devir olmasına sebep olmuştur. Böylesi bir mirasın devr alınması, cumhuriyet sonrasında bir sınıf olarak işçi oluşumunu ve bu oluşumdan bağımsız düşünülemeyecek olan sınıf hareketini olumsuz etkilemiştir.

3. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDAKİ İŞÇİ HAREKETLERİ

1920 ve 1930'lı yıllar Cumhuriyet rejiminin ve bir sistem olarak kapitalizmin Türkiye'de yerleşmeye başladığı yıllardır. Her iki sisteminden yerleştirilmesi yoğun alt yapı çalışmalarını gerektirmektedir (Savran, 1992 akt Akkaya, 2004: 141). Bu sebepten ötürü herhangi bir kaotik durum kesinlikle kabul edilmezdi. Sermaye birikimi önünde engel teşkil edebilecek olan her türlü girişim başından engellenmeliydi. Sınıf çatışmaları da bu bağlamda engellenmesi gereken durumlar olarak kabul edilmekteydi. Yeni kurulan devletin resmi ideolojisi olan "bütünleşmiş milli toplum ve sınıfsız bir bütünlük" hedefi içinde de sınıf çatışması kabul edilemez bir durumdu. Hatta Aydemir (1934: 5-10)'ya göre bu durum öyle noktalara ulaşmıştır ki Kurtuluş Savaşı öncesinde yabancı sermayeye karşı verilen ve milli mücadele ile özdeş görülen işçi hareketleri yeni kurulan devletle anlamını kaybetmiş, milli bütünleşme ideolojisi karşısında işçiler tam olarak ne yapacaklarını bilemez bir noktaya gelmişlerdir. Bu duruma, Osmanlı'dan devrolan miras da eklenince işçi hareketinin gelişebilmesi için zor sayılabilecek yıllar başlamıştır. Savaşın etkisiyle sınırlı sayıda olan sanayi işletmeler, son derece azalmıştır.1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre sanayi işletmelerinin toplam sayısı 65,245, işçilerin sayısı ise 256,855'dir. Ancak işçilerin % 43'ü tarımda ve hayvancılıkta çalışmaktadır. İşletmelerin yapısına bakıldığında ise % 97'si 1-10 işçi çalıştırmaktadır. Yirmiden fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı ise sadece % 1,4'dür. Sanayinin toplam Milli hâsıla içindeki oranı %10'dur (Yavuz, 1998: 354-55). Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllardaki işçi hareketlerindeki gerileme ve sınırlılık bu belirsizlik ortamına bağlanabilir. İşçiler, sınıfsal bir çatışmayı girmeyi, zor bir savaş sonrasında kurulmuş yeni bir devlete ve milli bütünleşmeye bir ihanet olarak görerek bir bocalama süreci yaşamış olabilirler. Özellikli Türkiye'de işçi hareketlerinin tek parti dönemindeki yansımaları böylesi bir bakış açısı içerisinde anlam kazanabilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki işçi hareketleri genel olarak işçilerin çalışma koşullarına verdikleri tepkiler niteliğindedir. Sistematik bir sanayileşmenin olmadığı ve işçiliğin bir meslek olarak kurumsallaşmadığı Osmanlı Devletinin yıkılmasından hemen sonra kurulan yeni devlette çalışma hayatının nasıl olacağı üzerine bir belirsizlik olması doğaldır. 1927 yılında yürürlüğe giren "İş Kanunu Layikası" bu belirsizliği sermaye ve devlet lehine ortadan kaldırmayı hedefleyen bir çabanın ürünü olarak yorumlanabilir.

Layika'da işçilerin günde 10 saate kadar çalıştırılmasına hatta acil bir durum olduğunda daha fazla bile çalıştırılabilecekleri yönünde ibareler bulunmaktadır. On beş işçiden az olan işletmeleri, ise bu kanun bağlamamaktadır. Böylesi bir durum o döneme kadar işçilerini sekiz saat çalıştıran işletmeler için oldukça mutluluk verici olmuştur. Buna karşın işçilerin aleyhine bir durumdur. Onbeş işçinin altında işçi çalıştıran işletmelerde nasıl bir uygulama yapılacağı ise oldukça belirsizdir. İşçiler, tepkilerini günlük siyasal bir gazete olan *İkdam*'a yazdıkları mektuplar üzerinden dile getirmişlerdir (İkdam, 28.04.1927 akt. Yavuz, 1998: 356-357):

"Mesai müddetini fazla yapmakla o işçi fazla iş vermez. ….mümkünse mesai müddetini tenzil etmeli, bu sayede işçi fazlalaşır, iş azalır. Sirkeci HermanSprer Tütün İmalathanesi'nden Mehmet Gakip "

"Yüz amele çalıştıran fabrikada seksen amele kullanmak için fırsata malik olacak ve yirmi amele sefalet ve açlığa mahkûm olacaktır. Beşiktaş HermanSprer Tütün İmalathanesi'nden Hüsnü Hasan"

Aynı gazete yer alan diğer işçi mektuplarına bakıldığında dönem itibariyle işçilerin tek şikâyetinin çalışma saati olmadığı göze çarpmaktadır. Çalışma koşulları ve sosyal güvencenin olmayışı da işçiler için önemli bir sorundur.

"*Patronların tütünlerini fire vermemek için güneş giren her yerleri kapatarak çalışan 10-18 yaş arasındaki yarının anası ve babası olmaya namzet bulunan genç kız ve erkekler tütünlerin neşrettikleri havayla beraber bulunmaktadırlar. Şirket-i Hayriye Fabrikasından tesviyeci Hakkı "* (İkdam, 30.04.1927 akt. Yavuz, 1998: 357)

"*Anadolu dâhilinde birçok fabrikalarda makinistlerimiz ve işçilerimiz kazaen ayağı veya kolunu kırdırıyor. Ekseri fabrikatörler tedavi icraatını ve maaşını vermediği gibi işten çıkarıp hanesine gönderiyorlar. İşte bir numunesi: Mahdumum Ahmet İhsan İzmir'in Kuşadası'nda ayağı kırıldığı halde fabrikatör Ahmet Bey tedavi icraatı yapmadığı gibi maaşını da vermemiştir. Bu gibi biçarelerin sonu ne*

*olacaktır? Buca'da meskûn sabık makine enspektörlerinden Osman Nuri." (*İkdam, 26.04.1927 akt. Yavuz, 1998: 357)

1930'lu yıllarda ise işçileşme süreci devlet tekelinde devam etmiştir. Bu durumun temel sebeplerinden biri,uygulanan devletçi politikalardır. 1930-1938 yılları arasında ekonomik bunalım, SSCB, İtalya ve Almanya gibi örnekler sebebiyle devlet ekonomiyi kendi tekeline almıştır. Ekonomiyi tekeline alma çabası kendi eliyle kendi işçi sınıfını da kapsamayı içermektedir. Bu yüzden bu yıllardaki işçi profili, KİT'lerde çalışan, fabrikaların, maden ocaklarının yanı başındaki yurtlarda kalan, meslek öğrenen işçilerden ibarettir (Güzel,1998: 403).1925-1933 yılları arasındaki dönemde işçi hareketi ise ücret talepli grev ağırlıklıdır. Yapılan 35 grevin tamamı ücret artışı ile ilişkilidir (Yazıcı, 1996: 121).

Devletin, bu yıllarda işçi sınıfı oluşumu, üzerindeki belirleyiciliğinin en anlamlı örneklerinden biri, 1936 yılında toplu iş ilişkilerinde tek düzenleyici olduğunu yasal olarak belgeleyen "İş Kanunu'nun" çıkarılmış olmasıdır. Grev ve lokavtın yasaklandığı, işçilerin bireysel haklarının devlet tarafından düzenlendiği, bu yasa sınıf hareketinin gelişmesi engellenmiştir. Bu yasayı 1938 yılında sendikalaşmayı engelleyen "Cemiyetler Kanunu" takip etmiştir. İşçiler, Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi esnaf örgütleri üzerinden örgütlenme eğilimlerini bu yasa ile devam ettirmişlerdir. Devletin işçi örgütlenmeleri üzerindeki denetleyiciliği ve düzenleyiciliği 1947 yılında çıkarılan "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'un "çıkarılması ile devam etmiştir. Grev ve toplu sözleşme hakkı tanımayan kanunda tek ve güçlü bir sendika yerine parçalı ve üye sayısı az sendikaların kurulması yasallaşmıştır. (Akkaya, 2004: 141).

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki işçi profili incelendiğinde; toprakla bağını henüz koparamamış, geçici işçi olarak kazandığı ile daha fazla toprak satın almayı amaçlayan bir işçi tipolojiğiyle karşılaşılmaktadır. Kurtuluş Savaşı işçiler arasında kırılmalar yaratmıştır, aynı sınıf hareketi içinde yer alan Rum, Ermeni ve Türk işçiler savaş esnasında ayrı saflarda yer almıştır. Savaştan sonraki ilk yıllarda sınıf mücadelesi içinde yer almış işçilerin çoğu deneyimlerini paylaşamadan gitmişlerdi. Geriye kalan Türk işçiler içinse, savaşın yıkım süreci sonrasında az da olsa ücretli bir işte çalışmak ayrıcalık olarak görülmüştür. İşçiler arasındaki örgütlenme, CHP tarafından yasalarla zayıflatıldığı gibi işçilerin işçilere kırdırılması ile de güçsüz hale getirilmiştir. Bu durum yaratılan vasıflı bir işçi aristokrasi ile sağlanmıştır (Koç, 1994: 92). CHP, böyle bir işçi aristokrasinin yaratılmasına katkı sağlayarak hem sanayiinin kurulması için sermayeye gereken vasıflı işgücünü yaratmış hem de işçiler arasında bir bölünme sağlamış olmuştur. Daha yüksek ücret alan ve daha geniş haklara sahip olan bu grup uzun yıllar sermeyenin lehine hareket etme eğilimi göstermiş, kendi içinde bulundukları sınıfa karşı sermayenin haklarını korumayı tercih etmişledir.

Tek Parti Dönemi'nde işçi hareketi büyük bir etkinlik kazanamamış sonrası için gerekli olabilecek potansiyeli sağlayamamıştır. Daha önce belirtilen nedenlerin yanı sıra, işçi hareketinin etkinlik kazanamamasında, Tek Parti döneminin, işçi hareketini millileştirme ve siyaset dışı tutma çabasının etkisi büyüktür. Ayrıca dönem itibariyle sanayileşmenin düzeyi kitlesel bir işçi hareketini taşıyabilecek niceliksel verilerden yoksundur.

4. 1946-1960 ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİNDE İŞÇİ HAREKETİ

Dış ve içteki gelişmelerin etkisiyle 1946-1960 arasındaki çok partili dönem işçi hareketleri bakımından tek partili dönemden farklı geçmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sonucunda bir taraftan tüm dünyada demokrasiye doğru eğilimler güçlenirken diğer taraftan ise savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılar etkili olmaya başlamıştır. Bu etkilerin Türkiye'deki yansımaları ise savaşın yarattığı ekonomik krizler sebebiyle halkın yaşadığı huzursuzluk bunun sonucunda da asker ve sivil bürokrasiden pay istemeleri şeklinde olmuştur (Yazıcı, 1996: 124). Bu genel çerçeve bağlamında işçilerin de kendi isteklerini demokratik bir düzlemde talep etmeleri beklenebilir.

Özellikle 1946 sonrasında sanayileşmenin artması, işçi sayısında niceliksel bir büyümeye sebep olmuştur. Bir önceki döneme göre işçi hareketindeki canlanmada sanayileşme ve istihdamdaki artışın etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Ancak 1940- 1950 yılları arasında sendikaların birçoğu önceki dönemlerden gelen işçi cemiyeti ve yardımlaşma sandığı olma özelliğini korur (Güzel, 1998: 405). Bu bağlamda işçi örgütlenmesinin kendi içinde bir sürekliliği olduğundan bahsedilebilir.

Çok partili hayata geçişle birlikte CHP ve Demokrat Partinin iktidara gelmek için vermiş olduğu mücadele sürecinde işçilere verilen vaatler, işçi hareketinin besler nitelikte olmuştur. 1950 yılında gerçekleşen genel seçimler öncesi DP'nin parti programına işçilere grev hakkı tanınacağı yönünde bir ibare koyması bu durumun en anlamlı örneklerinden biridir.

"her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla işçi sendikalarına grev hakkı tanıması fikrindeyiz"(Mumcuoğlu, 1979 akt. Yazıcı, 1996: 124).

CHP, işçi hareketlerine karşı biraz daha temkinli davranmıştır. Çatışan çıkarları uzlaştırabilecek, farklı zümrelerin menfaatlerini ve kamu yararını da gözetebilecek olan bir işçi hareketini, ihtilalci nitelikte olana tercih etmiştir (Yazıcı, 1996: 130). Demokrat Parti ise iktidara geldikten sonra sendikalar konusunda vaat ettiğinin tersine CHP benzeri bir tavır sergilemiştir. Bu anlayışın temelinde, amme menfaati içinde zümrelerin menfaatini müdafaa etmek oluşturmuştur. Bu anlayışın DP iktidarı boyunca devam etmesi, uzlaşmacı sendika anlayışının gelenekselleşmesine sebep olmuştur. Dönemin işçi mücadelesini sınırlayan bir diğer durum da KİT'lerde devlet eliyle bir işçi aristokrasinin yaratılması olmuştur (Güzel, 1998: 406).

1950 sonrasında işçi örgütlenmesi adına gerçekleşen en önemli gelişme ise 1957 yılında Türk-İş'in kurulmasıdır. Ancak Türk-İş bünyesindeki işçilerin büyük çoğunluğunun kamuda çalışması, iktidar partisi olan Demokrat Parti ve Türk-İş arasında organik bir bağ kurulmasına sebep olmuştur. Demokrat Parti Döneminde işçi hareketleri bakımından niceliksel bir artıştan söz edilebilir. Ancak işçi örgütlenmeleri bakımından sendikal hareketler, çay, sosyal yardımlaşma, bayram gibi faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. İş Kanunu kapsamındaki işçilerin sayısı iki kat artmıştır. Sendikalı işçi sayısı 3 kat artarak 281,000'e ulaşmıştır. Ancak işçiler grev yasağı sebebiyle sadece 27 kez greve gidebilmişlerdir (Akkaya, 2004: 144-145). Makal (1999: 452)'a göre bu dönemde gerçekleşen eylemler iş yerleriyle sınırlı olduğundan dar ve zayıf hareketler olarak değerlendirilebilir.

1960 yılına gelindiğinde ise yaşanılan ekonomik kriz, Demokrat Parti ve daha önce yakın olduğu sermayedar sınıf arasında önemli bir kırılma yaratmıştır. Sanayi burjuvasını, DP iktidarından uzaklaştırmıştır (Savran, 1992: 93-94). 1960 yılının ilk yarısında büyük kentlerde başlayan öğrenci olayları, kartopu etkisiyle diğer kesimleri de içine alarak büyümüştür. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile sonlanan bu dönem, tarımsal ve ticarete dayalı birikimden sanayi temelli birikim sürecine geçişe zemin hazırlamıştır. İthal ikameci politikaların uygulandığı yeni dönemde iç pazarın canlandırılması, üretilenlerin tüketilebilmesi açısından önem taşımaktaydı. Emek piyasalarına dair düzenlemeler de bu doğrultuda emek lehine sayılabilecek doğrultuda gerçekleştirilmiştir. 1961 Anayasası'nda yer alan 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile işçilere grev ve lokavt hakkı tanınmıştır:

(m.46) "Çalışanlar ve işverenler önceden izin almaksızın sendikalar ve sendikal birlikler kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. "

(m. 47) "İşçiler ekonomik ve sosyal durumlarını korumak ve düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev hakkına sahiptirler. "

Sendikal hakları güçlenen işçiler, aynı zamanda ücret bakımından da ödüllendirilmişlerdir. İç pazarı hareketlendirilecek düzeyde tutulan ücretler, hiçbir zaman sermaye birikimini engelleyebilecek düzeye çıkamamıştır. Özetle 1960'lı yıllar sanayileşmenin veya diğer bir şekilde ifade edilecek olunursa sanayiye dayalı birikimin başladığı yıllardırolarak kabul edilecek olduğu kadar grev hakkı ile birlikte işçilerin güç de kazandığı bir dönemdir.

1960'lı yıllar işçi açısından aynı zamanda bölünmelerin de yaşandığı yıllar olarak kabul edilebilir. Türk-İş'in darbe sonrasında daha hükümetle daha uyumlu bir politika gütmesi, Kavel Grevi boyunca pasif kalması, Türk-İş'e karşı muhalif seslerin yükselmesine sebep olmuştur (Yazıcı, 1996: 141). Türk-İş'in sendikacılık anlayışını beğenmeyen bir grup, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu kurmuştur. Partiler üstü ve toplu sözleşme ile sınırlı sendikacılığa karşı sınıf ve kitle sendikacılığını hedefleyen DİSK'in kurulması, daha bilinçli bir öncü sınıfın şekillenmesine, daha yoğun bir grev sürecinin başlamasına neden olmuştur (Akaya, 2004: 147). Ancak DİSK'in 1960'ların sonunda sermaye birikim süreci için engel teşkil edebilecek bir güce ulaşması, DİSK'i geriletmeye yönelik bir hareketin başlamasına

neden olmuştur. 1970 yılında Adalet Partisi Hükümeti tarafından çıkarılan yasa ile Türk-İş tek faal konfederasyon haline getirilmek ve diğer sendikalar tavsiye edilmek istenmiştir. Böylece sınıf mücadelesinin tekrar kontrol altına alınmak istenmiştir.

Yasa ile sendikaların Türkiye çapında faaliyet gösterebilmeleri için kurulu bulundukları işkolundaki işçilerin üçte birini üye yapmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca sendika kuracak işçilerin o işkolunda en az üç yıl çalışmış olması zorunludur. Sendikaların uluslararası federasyonlara üye olmalar ise Türk-İş'in iznine tabi tutulmuştur (Çavdar, 2005: 105). DİSK'in tavsiyesine yönelik bu girişim, yetmiş bine yakın DİSK üyesi işçinin 15-16 Haziran 1970 yılında İstanbul ve çevre illerindeki eylemleri ile protesto edilmiştir. İki yüze yakın işçinin yaralandığı ve yüzlerce işçinin gözaltına alındığı olaylar, İstanbul ve Kocaeli illerinde sıkıyönetimin ilanı ile son bulmuştur (Akaya, 2004: 149). DİSK'in işçi hareketine sağladığı katkılar, grev sayılarındaki artışlarda somutlaşmıştır. Ücret artışı, talebiyle sıkılıkla greve gidilmiştir. Ancak 1960'lı yıllar boyunca ithal ikameci politikalar açısından sorun yaratmayan ücret artış talepleri, 1970'lı yılların ikinci yarısında itibaren sorun teşkil etmeye başlamıştır.

1973- 80 arasında dışa bağımlı sanayileşmenin tekelci yapılanmasının sonucu olarak tüm çalışanlar arasından göreceli bir yoksullaşma, mülksüzleşme yaşanmış, işsizlik ve hayat pahalılığı artmış, emek sermaye çelişkisi belirginleşmiştir. Bu süreçte işçilerin köyle bağlantıları azalmış ve ekonomik koşulları bozulmuştur. İşçilerin eğitim seviyesindeki göreceli artışın bu genel çerçeveye eklenmesiyle, işçi hareketi önemli derecede ivme kazanmıştır. Süre zarfında grev sayısı 2, grevci sayısı 3, grevde geçen gün sayısı 7 kat artmıştır. Eylemler ücret artışı, sendika seçme konusundaki baskıları ve işten çıkarmaları protesto amacıyla gerçekleşmiştir. Yasal grev, işi yavaşlatma, verim düşürme, oturma eylemi, yürüyüş, miting, sakal bırakma, yemek boykotu, fazla çalışmaya kalmama, viziteye çıkma, rapor alma, işgal, bildiri dağıtma, açlık grevi, ölüm orucu gibi farklı biçimlerde uygulanmıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2282). Savran (1992: 97)'a göre 1963-80 arasında geçen dönem, işçi sınıfının ülke tarihinde ilk kez kitlesel bir harekete ulaştığı zaman dilimidir. Her ne kadar kendi içinde belirli eksiklikleri de olsa bu dönemde işçi hareketi sermaye birikimi ve siyasal konjektürün şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca işçiler örgütlenme ve eylemlilik açısından deneyim kazanmışlardır. Süreç 12 Eylül Askeri Darbesi ile sonlanmıştır.

5. 1980 SONRASI İŞÇİ HAREKETLERİ

1970 kriz ile birlikte dünyada yaşanılan sıkıntılara paralel olarak Türkiye'de ekonomi çıkmaza girmiş, devlet desteğine ve korumacılığına dayalı ithal ikameci modelin sorun teşkil etmeye başlamıştır. 24 Ocak Kararları, bu sıkıntılardan kurtulmak için uygulanacak alternatif bir modelin anahtarı olarak görülmüştür. 24 Ocak Kararları da bu yeniden yapılanmayı sağlayacak önlemleri içermektedir. Uluslararası sermayeye bütünleşebilmesi için öncelikli olarak ihracata yönelik olarak sermayenin yeniden yapılanması gerekmekteydi ve süreçte geçişin sağlanması emek sermaye çelişkisinin minimuma indirilmesi ve sermaye giderlerinin olabildiğince aşağı çekilmesine bağlıydı. Bu temel amaçlar doğrultusunda, 1961 Anayasası ile birlikte elde edilmiş hakların birçoğu 1982 Anayasası ile daraltılmıştır. Reel ücretlere dair düzenlemeler, Yüksek Hâkim Kurulu'na bağlanmıştır. İşçilerin örgütlenme haklarına getirilen sınırlandırmalar, işçilerin ücretleri bakımından köşeye sıkışmasına sebep olmuştur.

1961 ve 1981 Anayasaları yapılış şekli bakımından aynı olsalar da işçilere sağladıkları haklar bakımından taban tabana zıttırlar. 1961 Anayasası, memurlar da dâhil olmak üzere tüm çalışanların sendikal haklarını ve işçilerin grev haklarını güvence altına alması açısından ilktir. 1982 Anayasası ise sendikal hareketler ve örgütlenme hakkı üzerine olan maddeleri ile, sonraki dönemlerde Türkiye'de sendikacılığı, ücret sendikacılığına indirgeyen ve oldukça dar bir alana sıkıştıran bir içeriğe sahiptir. Bu maddelere aşağıda yer verilmiştir:

(m.34) Dernekler, vakıflar ve sendikalar kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.

(m.52) Sendikalar, siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler. Üyelerin aidatını ödeme şekli kanunla düzenlenir ve sendikalar tüm gelirlerini devlet bankalarında muhafaza etmek zorundadırlar.

(m.54) Grev ve lokavt hakkı iyi niyet kurallarına aykırı tarzda ve milli servete zarar verebilecek şekilde uygulanamaz. Grev ve lokavtların

yasaklandığı ve ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme gibi tüm direnişler siyasi amaçlı yapılamaz. Işıklı (1998: 371)'e göre bu madde ile toplu pazarlık düzeninin yerini zorunlu tahkim almıştır. 2822 sayılı Yasaya göre Bakanlar Kurulu ulusal güvenlik ve genel sağlık gerekçesiyle grevi erteleyebilir. Bu yetki, 1980 öncesindeki 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile Bakanlar Kuruluna verilen erteleme yetkisini anımsatsa da önemli farkları içermektedir. Önceki dönemde anlaşma sağlanmazsa grev ve lokavta kalınan yerden devam edile biliniyordu. Yeni düzenleme ile grevin konusu olan uyuşmazlık, Yüksek Hakem Kurulu'na havale edilmekte, böylece toplu pazarlık konusunda özgürce seçim yapabilme engellenmiş olmuştur. Ayrıca iki Anayasa arasındaki bir diğer önemli fark da 1961 Anayasasında yer alan devletin işsizliği önleme hükmünün 1982 Anayasasında kaldırılmış olmasıdır.

İşçi hareketi kapsamında bu dönem gerçekleştirilen önemli grevler arasında, 2 Ekim 1984 Tuzla Tersanelerinde işçi arkadaşlarının işten çıkarılmasını protesto eden işçilerin grevi, 1986 yılında Bağımsız Otomobil-İş Sendikasının 93 günlük grevi, 1989-1990 yıllarında Demir-Çelik İşletmelerinin Karabük ve İşdemir Fabrikalarında 20 bin işçiyi kapsayan ve 137 gün süren grevi, 1989 yılında Türk-İş üyesi işçilerin 15 işkolunu kapsayan 30 ilde sürdürdükleri Bahar Eylemleri olarak literatüre geçen işi yavaşlatma, işe geç başlama, toplu vizite, servis ve yemek boykotu, oturma ve yolu trafiğe kapama, toplu boşanma davası açma, işyeri işgali, çocukları evlatlık verme, çıplak ayakla yürüyüş, ailece yürüyüş, açlık grevi, tek kolla çalışma gibi farklı protesto biçimlerini kapsayan eylemler bütünü sayılabilir (Çavdar, 2005: 203). Bahar eylemleri, tüm bu yeni protesto biçimlerinin işçilerinin geliştirmiş oldukları özgün yeni direniş biçimleri olması ve 1980 sonrasının ilk kitlesel eylemleri olması açısından önemlidir.

1990'lı yılların ikinci yarısı ile birlikte grevler ve toplu iş sözleşmeleri tekrar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu durum, beklenen bir sonuçtur çünkü 1980 sonrasında ortaya çıkan ücret kayıpları, artan enflasyon oranları karşısında işçiler ciddi geçim sıkıntılarına girmiştir. 1990 yılının başında 623758 işçinin toplu iş sözleşmesi ile başlayan süreç, toplamda 300 bin işçinin katıldığı grev dalgaları ile devam etmiştir (Yazıcı, 1996: 154-159). 1992 yılında İstanbul, Ankara, Adana, İzmir, Trabzon'da 40 bin belediye işçisi ücret uyuşmazlığı nedeniyle grev gitmişlerdir. Grev halk sağlığının tehdit edildiği gerekçesiyle sonlandırılmıştır. Belediyelerde taşeronlaşmanın yaygınlaştırılması, eylemin sonlandırılması için bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. 1993 ikinci yarısından itibaren SEK, Sümerbank, SEK, TEK, Et ve Balık Kurumu gibi kuruluşların özelleştirilmek istenmesi ve taşeronlaşmayı protesto etmek, ücret zammı isteğinde bulunmak isteyen 600 bin işçi, grev gerçekleştirmiştir. 1995 yılında ise Karabük Demir Çelik Fabrikasının özelleştirileceği kararı üzerine esnaf, öğrenciler, siyasi partiler ve işçilerin dâhil olduğu protesto eylemleri yapılmıştır. Eylemler 30 Mart 1995 günü, 1ytl bedelle fabrikanın işçilerin kendisine devredilmesi ile son bulmuştur (Çavdar, 2005: 210). 1983-1995 yılları arasında ortaya çıkan bu eylemler, 1980 öncesinde ideolojik alt yapısı da olan işçi hareketlerinden farklıdır. İşçilerin yeni eylem türlerini keşfetmeleri bakımından ise oldukça önemlidir.

1980 sonrası uygulanan neo-liberal politikalarla dünyadaki dalgalanmalara karşı savunmasız hale getirilen Türkiye, 1994 ve 2001 krizlerinden derinden etkilenmiştir. Krizlerden çıkış için özelleştirmeye ağırlık verilmesi, devlet giderlerinin ücretler ve sosyal haklar aleyhine düzenlenmesi, IMF tarafından reçete olarak sunulmuştur. Memurlar ve işçilerin bu politikalardan ortak mağduriyeti, kalıcı bir platform etrafında ittifak kurmalarına neden olmuştur. Demokrasi ve Emek Platformu gibi yapılanmalar, 1980 ve 1990'lar boyunca uygulanan yapısal uyum politikalarının somut bir yansıması olan özelleştirme, özelleştirme sonucunda işten çıkarmalar, emeklilik yaşının yükseltilmesi, kayıt dışı istihdamın yaygınlık kazanması, ücretlerin aşağı çekilmesi sonucunda artan geçim sıkıntısı, işsizlik ve taşeronlaşmanın artması ve aynı zamanda işçiler üzerinde bir korku unsuru olarak kullanılmasının memurlar ve işçiler cephesinde yarattığı genel hoşnutsuzluğa verilen ortak tepkiler olarak değerlendirilebilir. 1995 yılında Ankara Tandoğan Meydanı'nda 100 bini aşkın kişinin bir araya gelerek "Emeğe Saygı" adı altında yaptıkları eylem ve sonraki adımında 300 bin işçinin iş bırakma eylemi bu genel hoşnutsuz ortamının ürünleri olarak yorumlanabilir. Bu grev dalgalanmaları 17 Ağustos 1999 depreminden sonra sonlandırılmak durumunda kalmıştır.

6. SONUÇ

Türkiye'de bir sınıf hareketi olarak işçi hareketi, özellikle 1980 sonrasında önemli derecede gerileme yaşamıştır. 1980 sonrası tüm dünyada uygulamaya konan neo liberal politikalar ise bu gerilemenin tek sebebi gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Neo liberal politikaların tüm dünyada sosyal güvence ve ücret bakımından emek aleyhine hareket ettiği doğrudur. Özellikle 1970 sonrasında kapitalizmin yaşadığı birikim krizi, emek maliyetlerini ve sosyal giderleri, azaltarak aşılmaya çalışılmıştır. Merkez konumdaki ülkeler emek maliyetlerini en aza indirmede çevre ülkeleri çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Bu süreç beraberinde çevre ülkelerde, yenidünya sistemi içinde kalmak isteyen ve birbiriyle rekabet halinde olan yerli bir sermayenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yerli sermaye de benzer şekilde emek aleyhine davranmayı bir çıkış yolu olarak görmüştür. Ücretlerin aşağı çekilmesi, taşeron emeğin yoğun olarak kullanılması, geçici ve yarı-zamanlı işin yaygınlık kazanması bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak önemle belirtilmesi gereken nokta, tüm bu dönüşümlerin günümüz işçi sınıfı oluşumu ve onun direniş biçimleri üzerinde tek belirleyici olmadığıdır. Türkiye'nin özgül koşulları göz önünde bulundurulmadan işçi sınıfı hareketinin anlaşılması oldukça güçtür. Bu durumun en temel sebeplerinden biri, sanayileşme ve işçileşme sürecinin, Avrupa'dakinden hem yapısal hem de dönemsel olarak çok daha farklı bir gelişme seyri yaşamış olmasıdır Diğer bir sebebi hem sanayileşmenin hem de işçileşmenin batıdakinden farklı olarak devlet eliyle yaratılmış olmasıdır. Bu sebepleri çoğaltmak mümkündür ancak çalışma sınırlılığı tüm nedenleri tartışmaya olanak vermemektedir.

Türkiye'de işçi hareketinin günümüzdeki sınırlılığını tarihsel bir bakışla sorgulamaya amaçlayan bu çalışma, bu yola çıkış biçimiyle Türk İşçi Sınıfı hareketinin de genel bir değerlendirmesini yapabilme imkânı bulmuştur. Öncelikli olarak Osmanlı'dan aktarılan miras sorgulanmıştır. Osmanlı'nın hem siyasal hem ekonomik hem de sosyal bir takım yapısal özelliklerinin, işçi sınıfı oluşumunu önemli derecede sınırlandırdığı söylenebilir. Öncelikli olarak Osmanlı sanayileşmeye geç girmiştir ve işçiler genellikle saraya ait fabrikalarda istihdam edilmektedirler. Bu durum işçilerde tebaa kültürünün, sınıf bilincinin önüne geçmesine neden olmuştur. Ayrıca köklü bir sanayileşmenin olmadığı bir yerde bir sınıf olarak işçilerden bahsetmek oldukça güçtür. Osmanlı'daki mevcut olan lonca sistemi de bağımsız bir işçi sınıfı oluşumu olumsuz yönde etkilemiştir. Özetle, işçi hareketi ve sınıf oluşumu bağlamında Osmanlı'dan yeni kurulan devlete cılız bir mirasın devrettiği söylenebilir.

Savaştan büyük darbelerle çıkmış olan Türkiye Cumhuriyet'i için öncelik hızlı bir yapılanma sürecine içine girerek siyasal varlığını güçlendirmek olmuştur. Bu sebeple cumhuriyetin ilk yılları devletçi politikalar temelinde bir sanayileşme süreci yaşanmıştır. Devlet eliyle fabrika kurmak ve işçi istihdam etme geleneği devam ettirilmiştir. Bu dönemde her türlü direniş, kalkınma için tehlike görülmüş ve milli birliği bozucu bir unsur gibi kabul edilmiştir. Tüm bunların yanı sıra sanayileşmenin cılızlığı, kitlesel bir işçi sınıfı hareketine imkân vermemiştir.

Çok partili döneme geçişle birlikte toplumsal hareketlerin artması yönünde bir beklenti sürecine girilmiştir. Bu beklentinin oluşmasında seçim sürecinde CHP ve Demokrat Parti'nin seçim propagandaları içinde yer alan vaatleri de belirleyici olmuştur. Bu yıllar Türk-İş ve Disk'in kurulması bakımından işçi sınıfı örgütlenmesi açısından önemli yıllardır. Niceliksel olarak sayıları artan işçilerin, eylem sayılarında da bir artış olduğundan söz edilebilir. Özellikle 1961 Anayasa'sının işçilere sağladığı temel haklar, işçi örgütlenmesi ve hareketlerinin artmasında önemli derecede ivme kazandırmıştır.

1970'lerle birlikte tüm dünyada yaşanılan ekonomik sıkıntılar, Türkiye'ye de yansımıştır. Artan yoksulluğa paralel olarak işçi hareketlerinde bir artış gözlense de, bu dönem 1980 askeri darbesiyle sonlandırılmış. Yeni yeni güçlenmeye başlayan işçi hareketi, başlangıç noktasına dönmüş, 1980 Anayasası ile daha önce elde ettiği birçok hakkı geri kaybetmiştir. Bu dönemin Türkiye işçi hareketi bakımından en ayırt edici özelliği, sınıf hareketinin ideolojik temellere dayandırılmış olmasıdır. Gene bu sebepten dolayı, birçok sendika lideri ve işçinin, yargılanmış olması, sonraki deneyimler, ürkütücü bir mirasın devretmesine sebep olmuştur.

1980 sonrası neo liberal politikaların, Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile uygulanmaya koyulması, köylü, işçi, memur birçok kesimi derinden etkilemiştir. Ücretler düşerken ve sosyal haklarda

önemli gerilemeler yaşanmıştır. 1990'ların ilk yarısına kadar kolektif eylemler oldukça sönük geçmiştir. 1990'larla beraber emek platformu gibi geniş yelpazeli hareketler olsa da işsizlik ve taşeronlaşma, işçilere tehdit unsurları olarak sunulmakta, işçi örgütlenmelerinin önü kesilmektedir. Bu duruma yinelen ekonomik krizler de eklenince, mevut koşullar karşısında bir işe sahip olan işçiler, durumlarını tehlikeye atmaktan kaçınmakta, koşulları kabullenmektedir. Post fordist yapılanma ise işçilerin aleyhine işleyen bu sürece, emeğin örgütlenme koşulları bakımından imkân vermektedir.

Türkiye'de günümüz işçi sınıfı hareketinin dinamikleri bu geniş bakış açısı etrafında anlam kazanmaktadır. Çalışmanın sınırlılığı içinde bu dönemlere ve bu dönemlerin sosyo ekonomik yapılarına yer vererek, işçi sınıfı hareketinin oluşum ve gelişim dinamikleri üzerindeki belirleyicilikleri ile bağ kurulmaya çalışılmış. Günümüz işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde Osmanlı'dan günümüze birçok etmenin birikimsel bir etkisinin olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Aydemir, Ş.S. (1934). "Programlı Devletçilik", **Kadro Dergisi**, No:13, s: 5-13.

Akkaya, Y. (2004). **" Düzen ve Kalkınma Kıskacında İşçi Sınıfı ve Sendikacılık"**, Neo liberalizmin Tahribatı, (Ed: N. Balkan ve S. Savran), Metis Yayınları, İstanbul.

Çavdar, T. (2005). **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler,** Nazım Kitaplığı, İstanbul.

Güzel, Ş. M. (1993). **Türkiye'de İşçi Hareketi,** Sosyalist Yayınlar, İstanbul.

Güzel, Ş. M. (1996). **Türkiyede İşçi Hareketi,** 1908-1984, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Karakışla, Y.S. (1998). **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler** 1839-1950, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koç, Y. (1994). **Sendikal Eğitim Notları,** Öteki Yayınları, Ankara.

Makal, A. (1999). **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri**: 1920–1946, İmge Kitabevi, Ankara.

Savran, S. (1992). **Türkiyede Sınıf Mücadeleleri** Cilt 1: 1919- 1980, Toplum Politika:1 , Kardelen Yayınları, Ankara.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (1988), İletişim Yayınları, İstanbul.

Yavuz, E. (1998). "1920'lerde İşçi Sınıfı ve İşçi Gözüyle Çalışma Sorunları", **Osmanlı'da Cumhuriyete Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar",** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.353-360.

Yazıcı, E. (1996). **Osmanlı'dan Günümüze Türk İşçi Hareketi,** Aktif Yayınları, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası. (03.10.2006) http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası .(15.10.2006) http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm